

Nr 184.

Av herr **Lindhagen**, *angående skrivelse till Konungen med begäran om övervägande och eventuellt förslag beträffande reglering av förhållandet mellan landsbygden och städerna m. m.*

Även inom de svenska landamärena råder för närvarande krigstillstånd. Bostadsfrågan står i brand. Livmedelsbristen, som nyligen hotade, återkommer kanske snart ännu mer överväldigande. Dyrtiden upplöser alla lagar, skrivna såväl som oskrivna. Andliga farsoter och kroppslig ohälsa härja skoningslöst.

Det är ingalunda klandervärt utan helt naturligt, att den allmänna politiken under sådana förhållanden söker finna åtminstone några torftiga utvägar, på vilka situationen kan för stunden hålla sig någorlunda flytande. På samma gång växer emellertid förnimmelsen, att även uti detta krig ingen seger över bemsökelsen kan vinnas annat än genom utomordentliga åtgärder, som söka sig ned till det ondas rötter. Detta är dock en lång väg med många milstolpar, som knappast kunna överhoppas utan måste tillryggaläggas. En sammanhängande rad av sådana problem både i dagspolitiken och på vägen till de yttersta målen skola nedan beröras. De lysa såsom fjälltoppar över vandringen, men man glömmer att taga vägledning av desamma. Det bör icke vidare vara tillåtligt att så tämligen fullständigt som hitintills skett förbise frågor, som överskugga allt.

A. *Förhållandet mellan landsbygden och städerna.* Här möter det nutida stadsproblemet och särskilt de stora städernas hotande tillväxt.

Storstaden lockar. Där är liv och rörelse, omväxling i handel, vandel och förströelse. Den tillfredsställer på sitt sätt till det yttersta

det mänskliga behovet av samvaro, större i samma mån som den inre världen inom oss förlorar sitt inflytande. Storstaden ger intryck av att vara huvudsätet för den andliga och materiella kulturen. Därifrån gå impulserna ut, och dit löpa trådarna samman.

Denna glänsande yta gömmer dock en undre värld, vars nattsidor länge givit sig tillkänna. Om tvekan rätt beträffande storstadens verkliga natur, böra de senaste erfarenheterna hava hävt densamma. Storstaden är ett barn av den industriella olyckan, det stora kräftsåret på den nutida samhällskroppen, nödens, brottets, ohälsans, hatets, döds-kampens stora tummelplats. Den är onaturens, bostadseländets, livsmedelsbristens, alkoholismens och tobaksmisshandels högsäte. Vid jämförelse mellan ljussidor och nattsidor sjunka de förra undan som en svag strimma bortdöende ljus i ett stort mörker. Storstaden är förbränningsugnen för människomaterialet. Ingenting ådagalägger bättre dess väsende än nödvändigheten att sända stadens barn ut på landet i sommarkolonier eller annorledes för att de skola kunna leva.

En sådan skapelse av den moderna kulturen utgör föremålet för de flestas längtan, ett talande bevis på denna kulturs själlöshet. Att staden och särskilt storstaden skall oavslutligt växa till i omfattning, är dess kommunalpolitiks stolta förväntan och föremålet för dess innerligaste bemödanden. Den svenska huvudstaden utgör ej något undantag härifrån. Trots insikten, att staden vid krängel i maskineriet ej kan provianteras, uppvärmas eller belysas, att den är främsta härden för levnadskostnadernas ruinerande fördyrning, att alla våra kabaler för att utplundra varandra och fördärva våra karaktärer här finna en öppen famn, fortsätta vi ändå på denna vulkan ett obetänksamt och förhoppningsfullt arbete för att år från år alltmer vidga omfattningen av dessa äventyr. Det synes mig nu böra omsider uppställas såsom ett problem för både statens och kommunernas politik att förhindra storstädernas ytterligare tillväxt i innevånareantal, att utflytta en avsevärd del av den sammanpackade folkmängden till trädgårdsstäder, förbjuda uppförandet av bostadshus i mer än två högst tre våningar samt att så småningom helst åstadkomma även någon minskning i den alltför stora befolkningsstocken.

En orsak till städernas tillväxt är industriernas anhopning till stadssamhällena. Det torde knappast kunna anses såsom något övervägande skadligt ingripande i den personliga friheten och den ekonomiska utvecklingen, om ett sådant hopande principiellt hindrades genom ett förbud utom för industrier, som företrädesvis avse att tillgodose stadssamhällets egna lokala behov.

Redan nu har i vårt land på grund av att vattenkraften lyckligtvis ej kunnat flyttas till städerna och stora städer lyckligtvis ej kunnat uppstå överallt, där vattenfallen äro belägna, större industrier uppväxt mångenstädes på själva landsbygden. Detta medför den stora fördelen, att de kunna provianteras någorlunda av den kringliggande landsbygden och utan överväldigande transportkostnader. En icke mindre betydelsefull fördel är, att denna industriebefolkning och dess barn få leva under sundare förhållanden i gemenskap med naturen, vilket ock genast märkes på en sådan industriebefolknings kraftigare och friskare utseende. Bostadsfrågan löses också på detta sätt lättare och billigare, genom att omsorgerna om densamma fördelas på olika orter inom riket med tillitande av ortens resurser och kortare transporter. Spekulationen får ock på detta sätt mindre utrymme för organiserad hänsynslöshet i stor skala.

En annan orsak till inflyttning till städerna är, att personer från landsbygden, som upphört med sitt yrke på grund av samlad förmögenhet eller därför att de misslyckats uti detsamma, ävensom änkor och andra, som å landsbygden ej kunnat finna någon utkomstmöjlighet, samt personer, som längta till omväxling och förströelser, flytta in till städerna, och särskilt storstäderna.

Av dessa anledningar till inflyttning ha landsbygden och de mindre stadssambhällena särskild anledning att klaga över, att personer, som i orten förtjänat en förmögenhet, sedan flytta med densamma till storstaden för att där leva ett angenämt liv såsom rentier, husägare eller dylikt. Med denna kapitalomflyttning undandrages den ort, som skapat förmögenheten, all vidare skatteförmån av densamma och de vidare utkomstmöjligheter för andra människor, som skulle blivit en följd av, att avkomsten av denna förmögenhet förbrukades på orten. I stället överflyttas nu dessa möjligheter till storstaden med en motsvarande ökning av dess befolkning. Att ett sådant förhållande icke opåttalt bör få äga rum till förökande av storstadseländet och minskande av landsbygdens produktiva möjligheter, är uppenbart. Emellertid blir det här svårare att finna utvägar för ett ingripande, då det här gäller att hindra en inflyttning av familjer, under det att det i förra fallet gäller förhindra en inflyttning av fabriker. Något övervägande måste dock här äga rum.

En viss överflyttning av landsbygdens rikedomar till städerna kan, när den ej påkallas av bevisliga nödvändigheter, skäligen förekommas, nämligen den som äger rum genom den alltmer vidgade möjligheten att överföra vattenkraft genom kraftledningar och därigenom skapa fabriker på långt håll ifrån kraftkällan. Härigenom går även det kapital som ligger i vattenfallet förlorat för orten. I Norge har man ock

Bihang till riksdagens protokoll 1920. 3 saml. 73 häft. (Nr 183—184.) 2

försökt förhindra att avkastningen av en ords skogskapital går i främmande fickor genom att söka förbehålla ortens kommunalförvaltning eller inom orten boende företrädesrätten till ägandet av detta skogskapital. Dessa frågor om naturrikedomarnas tillgodogörande på andra orter än där de förefinnas, sammanhänger med det först här ovan uppställda problemet om förhindrandet av industriens invandring till städerna särskilt storstäderna.

En tredje orsak, för att taga ytterligare ett exempel, till inflyttning till städerna och särskilt storstäderna ligger i sökandet efter undervisning på mångahanda livets områden. Denna undervisning är nämligen gemensamt förlagd till städerna. En sådan inflyttning får icke på något sätt förhindras, därför att de möjligheter till kunskap, som erbjuda sig, måste vara en oavvislig rätt för den enskilde och ett oavvisligt intresse för det allmänna. I detta fall kan och får tillströmning till städerna icke förhindras på annat sätt än genom undervisningsanstalters förläggande till landsbygden. En sådan decentralisering vore icke blott rättvis utan också synnerligen förmånlig för elevernas andliga och kroppsliga hälsa. Ur en sådan synpunkt har redan på ett par ställen högre skolor anlagts ute på landsbygden, men på grund av de stora omkostnaderna bliva sådana anstalter tillgängliga endast för barn till mycket förmögna föräldrar. Vid sidan härav förekommer, att stadskommuner på ett och annat håll anlägga en liten undervisningsanstalt eller understödja sådan anstalt i lantliga omgivningar för andligen efterblivna barn. När svenska folket kommit underfund med, att det till stort gagn för sig självt kan undvara de ofantliga utgifter, som nu nedläggas på ett s. k. försvarsväsende samt på alkohol- och tobaksmissbruk, åtskillig lyxkonsumtion och andra utsvävningar, då kanske tiden även är inne för en officiell omtanke från stat och kommun att uti sunda omgivningar anlägga undervisningsanstalter, som äro tillgängliga även för det normalt utrustade människomaterialet och dessutom för alla utan hänsyn till förmögenhet.

Detta är nu endast några belysande exempel på invandringen till städerna samt befogenheten och möjligheten att förhindra densamma. Ett sådant bemödande bör och kan också kompletteras genom att göra landsorten så tilldragande som möjligt även i tekniskt hänseende, d. v. s. bereda landsbygden största möjliga tillgång till städernas resurser och bekvämligheter. Detta sker genom landsbygdens elektrifiering, genom ett utvidgat telefon-, telegraf- och postväsende, anläggandet av många och goda vägar efter nya, förbättrade metoder, beredandet efter Nordamerikanskt föredöme av tillgång på små och billiga bilar, vilka kunna hållas av varje lantman och många andra, ordnandet av talrika ordinarie bilarförbindelser efter landsvägarna i orten, där järnvägar

ej genomlöpa trakten på nära håll, beredande av snabb och billig tillgång på läkare och annan sjukvårdspersonal, lättad tillgång till lägre såväl som högre undervisning för folk i allmänhet o. s. v.

I dessa tider bör en viss tvekan kunna påräknas även hos städernas innevånare mot en fortgående inflyttning utan någon som helst kontroll. De svårigheter bostadsfrågan erbjuder äro nämligen mest kännbara i städerna och framför allt i de största stadssambällena. Antalet bostäder, som där måste anskaffas genom kommunalt förutseende, är oerhört, och kostnaderna ställa sig där vida dyrare än ute i landsbygden och små stadssambällen. Det kan väl då knappast vara troligt, att man i en sådan storstad skall under nuvarande förhållanden med jämnmod se en jämn inströmning av nya bostadssökande, som icke själva på något sätt sörja för nya bostäders uppförande åt sig, utan överlämna detta sorglöst åt kommunen. Bostadsfrågans nuvarande läge i de större städerna måste förbindas med invandringsfrågan. En utväg skulle kunna gå i den riktningen, att tills vidare i princip förbud med vederbörliga undantag utfärdades mot uthyrning, och kommunen själv ej heller anskaffade bostäder åt andra personer än dem, som vid en viss tidpunkt voro bosatta i staden. Därigenom skulle ock under en övergångsperiod invandring kunna i viss mån förhindras.

B. *Förhållandet mellan jordbruk och industri.* Den gammaldags förtjusningen över storstädernas och särskilt huvudstadens tillväxt motsvaras av den ivriga längtan och de okuvliga bemödandena att befrämja industriens tillväxt. Denna ett lands fortgående »industrialisering» betyder, att ett lands befolkning icke som i gamla tider företrädesvis lever på jordbruk, utan allt mer är för sitt livsuppehälle hänvisad till industrien. I vårt land har denna utveckling fortgått snabbt. Mer än hälften av befolkningen är för närvarande industrialiserad. Man ser däri mångenstädes en stor lycka, hoppas på landets förvandling väsentligen till »ett industriland». Även i emigrationsutredningens vidlyftiga betänkande lägges det stora och avgörande hoppet för svenska folket i de växande arbetstillfällen, som industrien skall skapa. För min del har jag alltid känt behov att resa mig instinktivt på något sätt mot en dylik åskådning. Ett dylikt uppror mot den industriella, materialistiska tidsströmningen såsom företrädesvis av godo återfinnes bland annat uti motiveringen och själva grundtanken till norrlandsmotionen av år 1901, jord- och skogsmotionerna vid 1907 års riksdag, motioner om en enhetlig behandling av jordfrågan, Norrlands- och Värmlandskommittéernas betänkanden i jordfrågan med reservationer samt 1917 års motion om parlamentarismens kontroll på sig själv, med flere tidigare och senare framställningar.

Även i detta ämne ha kriget och dess kriser väl öppnat ögonen på allt fler människor. Vi kunna ju konstatera vad som ligger i sakens natur, att jordbruket är och förblir det förnämligaste yrket, den näring som ensam då det gäller kan skapa livets nödtröft i både mat, kläder, bostad och värme, den enda sysselsättning, som är verkligt produktiv, omistlig samt förmögen av bestånd och varaktighet. Industrien är ett stjärnskott, ena dagen ett glänsande förlopp och den nästa undergången. Konjunkturer, arbetslöshet, onatur följa nyckfullt i dess spår. När nationerna bli goda vänner och klasskillnaderna upphöra inom varje stat, då nalkas måhända möjligheter till något annat, ehuru det visst icke är säkert, att vare sig det ena eller det andra någonsin kommer att inträffa. Man kan nämligen under nämnda förutsättningar åtminstone i tankarna skapa en värld, där produktionen sker för allas bästa, och en överenskommelse äger rum om en fördelning efter de naturliga förutsättningarna av fabrikernas tillverkningar samt dessa senares begränsning till världsbehovet. Ett sådant broderskap föreligger icke ännu på något sätt. Varje stat tänker fortfarande först och främst på sig själv och bekymrar sig icke alls, hur dess egna åtgärder inverka på en annan stats förhållanden och dess industri. Så länge detta tillstånd varar, då må varje stat se till, att den kan leva av egna förutsättningar i möjligaste mån utan förlitan på trolösa grannar. Men även oavsett detta måste enligt sakens natur dock sättas en gräns för industriens övermakt och alltför stora utbredning och en vakthållning anordnas kring den näring, som alltid kommer att vara den förnämligaste, nämligen jordbruket.

C. *Förhållandet mellan befolkningens tillväxt och landets resurser.* Den tidsströmning, som nu en längre tid glatt sig och fortfarande gläder sig över storstädernas tillväxt och industriens överhandtagande, är också optimist ifråga om folkökningen, för vilken den ej känner behov att utstaka några gränser. Frånsett att här militaristiska synpunkter spelat in, kvarstår emellertid även denna optimism såsom en fristående känslöströmning, uppburen närmast av den industrialistiska åskådningen. Man hör ofta från dessa kretsar uttalas, att Sverige kan dock föda tio gånger så många människor, ja varför icke snart sagt hur mycket som helst. Ingenting ligger i varje fall denna riktning mer om hjärtat än en ökning i största möjliga omfattning av rikets folkmängd. Från en svensk regering anordnades till och med för några år sedan en undersökning, huruvida ej på grund av erfarenheter från andra länder ett införande även hos oss av politisk rösträtt för kvinnor skulle åstadkomma en befarad minskning i nativiteten. Så stor kan oron till och med vara för en dylik kalamitet.

Detta problem har visserligen sedan långt tillbaka varit föremål för vetenskapliga undersökningar och spekulationer. Men någon praktisk politik från statsmaktens sida i annat syfte, än att befolkningen självklart bör ökas, har knappast försorts. Inom svenska riksdagen uttalades en annan mening år 1869 av revisionssekreteraren C. A. Lindhagen i samband med emigrationsfrågan. Till skillnad från alla andra såg denne en önskvärd sak uti emigrationen, både därför att därigenom bereddes bättre utrymme för de hemmavarande, som ock emedan även de utvandrande skandinaverna skulle i det andra landet erhålla bättre utrymme och kunna samlas på samma plats till ett folk, i vilket de skandinaviska länderna hade ett stöd och som på detta fredliga sätt vidgade de skandinaviska jordbruksmöjligheterna utan att åstadkomma trängsel i det egna landet.

Historien är ju en berättelse också om alla de små tryckta förhållanden, under vilka en alltför sammanträngd befolkning måste leva, och om alla de katastrofer, som drabbat en sådan överbefolkning genom naturrevolutioner, konjunkturer och krigiska förvecklingar med därav föranledda förändringar av landgränserna. Det sista kriget med dess krisföljder har väl inför våra ögon på ett, såsom det synes tillräckligt hotande sätt, understrukt och bekräftat denna lärdom. De stora folkökningarna komma med en naturlags makt att proletarisera jordens folk och utsätta dem oavlåtligt för de svåraste kriser med hot av undergång. Hade Ryssland varit ett övervägande industriland med en tät befolkning skulle dess senaste isolering säkerligen för länge sedan framkallat en katastrof. Därför att det var ett övervägande jordbrukande land med en tämligen gles befolkning, har det kunnat uthärda isoleringen och kämpat sig igenom densamma även under de vanskligaste förhållanden.

Den gamla dogmen om folkökningens önskvärdhet bör därför börja att underkastas något tvivel, och även en så ofantligt grundläggande sak göras till föremål för statsmakternas övervägande vid bedömandet av jordfrågan och jordbruksmöjligheterna samt av det gamla industriella kravet på en fulltalig, villig och billig arbetskraft. Den militära synpunkten på frågan får man hoppas komma under de närmaste tiderna bliva gravlagd utan förhoppning om någon uppståndelse.

D. *Förhållandet mellan de nationalekonomiska värdena och mänskligsvärdena.* Den ovan skildrade nitälskan för storstäder, industrialism och befolkningstillväxt, kompletteras följdriktigt med ett betonande av de s. k. nationalekonomiska värdenas betydelse först och sist och över allt annat. Nationalekonomer vid universiteten, fackmännen i admini-

strationen, partiledarne i det politiska livet, den allmänna opinionen ibland socialt intresserade, alla hava de insupit och förkunna läran, att det viktigaste i snart sagt alla frågor är ökningen av de nationalekonomiska värdena. Därmed har hela systemet sagt sitt sista ord. Det har dokumenterat sig såsom byggt uteslutande på materialistiska läror med förbiseende av de andliga verkligheterna, mänskligetsvärdena, såsom även de nyttigheter av minst lika stor betydelse.

I den officiella politiken och samhällslivet bibringas människorna aldrig någonstades en tillbörlig uppfattning om, att individen har gagn av, växer till och samlar i ladorna även genom att medelst självöfvervinnelse tillägna sig sådana egenskaper, som i och för sig eller utlösta i handlingar icke kunna växlas i pengar eller andra ekonomiska bytesvärden. Individen icke blott icke understödes utan rent av förhindras att tillägna sig några karaktärsegenskaper och möjligheter att i pliktuppfyllelse och självansvar se den bästa förutsättningen för sin egen framgång och den starkaste grundvalen för uppbyggande även av bestående, tillbörliga rättigheter. Vi borde förstå, att under sådana förhållanden kommer även det ensidigt ekonomiska livet, uppbyggt på profit och tvång eller vilket annat system som helst, att endast bilda en kedja av desillusioner, misslyckanden och katastrofer.

I en sådan hänsyn till det andliga inom människan ligger som sagt också ekonomisk förtänksamhet. Detta även i det lilla, som kanske när allt kommer omkring är lika viktigt att tillvarataga som de stora företagen och bör få någon plats vid sidan av dem. Det är för att exempelvis hålla sig till jorden en affärsfråga, att den lilla bonden är en fri man bland fria kamrater och därigenom får den ekonomiska skaparglädjen i sitt arbete såsom odlare. Det är av vikt, att även den förbisedda torparen och bolagsarrendatorn får någon trygghet i sin besittning och någon visshet om, att frukten av en nedlagd flit och omtanke tillfaller honom och icke kan honom godtyckligt frångas. Det är en ekonomisk angelägenhet, att de tegar som odlarens spade under århundraden bragt i kultur ej läggas ut till skog och snår igen av en tillfällig tidsströmning, som ej är beredd att på annat sätt giva ett tillräckligt bröd åt alla landets barn. Ja, än mer en praktisk affärsinstinkt lär oss, att det vore gagneligt för folket om även den jord, som med fördel kan odlas och nu ej ger mer än en bråkdel av sin tillbörliga avkastning, en gång även den fick föda sin man, i stället för att öka de nationalekonomiska värdena genom en ensidig industriell utveckling.

Det synes mig således, som om denna *ensidiga nitälskan i vetenskap och politik för storstäder, industri, befolkningsökning och nationalekonomiska värden* borde omsider även i vår officiella statskonst bliva satt under debatt och ägnad någon betänksamhet, detta såväl vid högskolorna och ämbetsverken som hos regering och riksdag

Det hemställas alltså,

att regeringen ville överväga, hos vederbörande ställa under debatt samt eventuellt framkomma med successiva förslag uti följande av dagspolitiken väsentligen försummade spörsmål, nämligen angelägenheten att reglera:

a) *förhållandet mellan landsbygden och städerna* eller frågan

1. om städernas, särskilt storstädernas, tillväxt skall få bero på slumpen och den enskilda företagsamheten eller

2. om för städernas, särskilt storstädernas tillväxt, bör sättas någon gräns, så att de ej överflygla folket, äventyra rasen genom sin onatur på många sätt samt hota en växande myckenhet människor med plötsliga utbrott av livsmedelsbrist, farsoter, trångboddhet, dyrtid och arbetslöshet;

b) *förhållandet mellan jordbruk och industri* eller frågan

1. om den ena eller andra näringens dominerande skall få bero av slumpen och den enskilda företagsamheten allenast eller

2. om för industrien bör sättas någon gräns, så att den ej överflyglar folket, berövar det möjligheterna till ett naturenligt levnadssätt och skapar existenser, som ständigt hotas av konjunkturer;

c) *förhållandet mellan befolkningens tillväxt och landets resurser* eller frågan

1. huruvida och till vilken gräns landet kan tillbörligt sörja för en växande befolknings behov av föda, kläder, bostad, värme och ljus samt

2. särskilt huru tillgång till jordbruk med byggnadsvirke, bränsle och ljus skall kunna tillförsäkras

de nya barnskaror, som utgå ur jordbrukarhemmen, och även andra;

d) *förhållandet mellan de nationalekonomiska värdena och mänsklighetsvärdena* eller frågan

1. om den materiella nyttan, uttryckt i pengar efter marknadspris, är den viktigaste faktorn i den sociala frågan, såsom tidens statskonst merendels lär, eller

2. om personlighetens inre utveckling, uttryckt i andliga förmögenheter, som ej äro till salu, också äro värden att beakta vid de sociala spörsmålen begrundande.

Stockholm den 29 januari 1920.

Carl Lindhagen.